

Да ли ће се историја поновити?

Војислав Бубања*

(Јуриј Лужков, *Обнављање историје – Човечанство у XXI веку и будућност Русије*, „Завет“, Београд, 2003)

Појмови цивилизације и глобализације спадају међу најчешће коришћене појмове у савременом колоквијалном говору, али и у геополитици, економици, друштвеној теорији, науци, филозофији и уметности. И један и други имају сасвим различите конотације, зависно од тога ко их користи, и због чега. Данас су доминантне три школе које глобализацију, као светски процес, посматрају на различите начине. За хиперглобалисте савремени процеси глобализације чине нову еру у цивилизацијском развоју у којој су људи више субјекти који су дисциплиновани глобалним тржиштем. Скептици тврде да је глобализација мит који, у суштини, прикрива сегментарност међународне економије у три главна регионална блока, при чему националне владе задржавају своју моћ и прилагођавају се новом монополизму. Трансформационисти полазе од тога да су процеси глобализације без историјског преседана, тако да државе и друштва пролазе кроз процес дубоких промена у којем покушавају да се прилагоде све већој међузависности, али и свим ризицима данашњег света: слому механизма економског раста; јачању тоталитарне власти и монопола силе који занемарује архитектуру савремених међународних односа и организације; могућности нуклеарног сукоба и приближавању еколошких катастрофа, уз све већи популациони раст на Земљи, која има ограничене ресурсе.

Енглески историчар Арнолд Тојнби¹ својевремено је пошао од уверења да историју појединих култура не треба посматрати по узлазној, хронолошкој линији јер су цивилизације, у неком смислу, скоро увек паралелне и савремене. Сва друштва пролазе кроз скоро исте

* Социолог у пензији.

¹ Arnold Toynbee, *A Study of History*, London, 1962–1964 (код нас је преведено скраћено издање као: *Истраживање историје*, „Просвета“, 1970–1971).

кругове: ничу као одговор на одређени изазов; развијају се тако што на постављени задатак креативна мањина успешно одговара решењима која временом и сама постају изазов за нове одговore, и онадају кад креативна мањина, одмарајући се на ловорикама, изгуби своју креативност и способност да одговори на изазове, дегенерише се у доминантну мањину, која настоји да силом одржи стечене позиције. Светскоисторијски процес је дисконтинуиран и историја се, према Тојнбију, поновила око двадесет пута, па је тако идентификовао и двадесет и једну цивилизацију.

Маркс је у *Осамнаестом бримеру Луја Бонапарте* тврдио „да се историја понавља: први пут увек у облику трагедије, а други пут у облику фарсе“. Нису ли „нови светски поредак“ и „глобалистичка визија“ бољег света имали своју трагичну „премијеру“ у великом походу гвоздене машине нацизма, а данашњи следбеници глобализације личе на арлекине који, захваљујући научно-технолошком прогресу, „изводе крваву фарсу“ на разним тачкама свога „глобалног села“.

Нешто слично поручује и Јуриј Лужков већ у самом уводу своје књиге: „Почетком шездесетих многи нису веровали у способност политичара да се избегне нуклеарна катастрофа“², а то што је 21. век дочекао, по њему, историјска је заслуга покољења наших очева и мајки.

Јуриј Лужков (1936, Москва), дугогодишњи градоначелник – „мер“ Москве (од 1992), дванаестомилionског града, није само добар политичар, практичар, већ и писац књига из области друштвене и политичке теорије и праксе у којима промишља савремене проблеме Русије и света. *Обнављање историје* његова је осма књига, која је подељена на уводни део: „Савременост као нова Оса времена за Историју“, и три поглавља: „Сумрак старог света“, „За нови свет: како је он могућ?“ и „Руски пут“.

Већ на самом почетку, у обраћању читаоцима Србије и Црне Горе, аутор експлицира свој став, који је веома редак код писаца сличне провенијенције: „Ја верујем у моћ штампане речи, као што верујем у снагу народног духа“. Ретки су људи чије је образовање усмерено на праксу или експерименте а по занимању су политичари (Ј. Лужков је завршио хемијску школу и све до 1987. радио је у хемијској индустрији) који верују у „моћ штампане речи“, те не штампају само своје пригодне говоре и реторичке фразе, већ су се латили пера и посветили озбиљном промишљању кључних проблема савремене цивилизације.

Трагични 11. септембар 2001. у САД и 23–26. октобар 2002. у Русији преломни су датуми не само као почетак нове епохе већ и као индикатор и завршетак претходног „света“, који је истрошио свој век

² Јуриј Лужков, *Обнављање историје*, „Завет“, Београд, 2003, стр. 9 (књигу је превео наш дипломата, дугогодишњи конзул и амбасадор у земљама некадашњег СССР-а и Русије, књижевник Радослав Пајковић, који је и писац поговора). Лужков мисли на познату кубанску кризу у Заливу свиња, када је дошло до кулминације „хладног рата“ и „блиског сусрета“ нуклеарних потенцијала СССР-а и Сједињених Држава.

употребе у прокламованој доктрини о „крају историје“, насталој у периоду благостања, полазило се од апсолутизације Западног света (као што је и Хегел у Немачкој видео оличење апсолутног духа), његових вредности, тржишне економије и светског политичког система који је израстао из таквог устројства као највише достигнуће цивилизације. Лужков сматра да овај свет више никада неће бити какав је био зато што је *историја обновљена*. Недодирљивост „империјалних“ сила распршила се као пробušени луфтбалон пред налетом новог вида светског тероризма и тада је почело поновно одбројавање. „Историја се поновила и разрушила илузију о срећном завршетку еволуције светске цивилизације, која се појавила крајем 80-тих година, после слома комунистичког система“.³ Обновљање историје настаје онога тренутка када будућност света постане проблем. Садашње стање светске цивилизације и развоја за Лужкова је „најближе оном периоду из историје човечанства, који пада у средину првог миленијума пре наше ере и који је назван 'Временском осом Историје' ... те и наша цивилизација данас ужасно подсећа, у буквалном смислу те речи, на ту слику из прошлости. Ми стојимо на прагу *'нове Осе времена'*, нове велике 'револуције сазнања'“.⁴ Изазов сопствене егзистенције тражи нове одговоре на светске комплексе социјално-економских, демографских, еколошких и политичких нерешених проблема. Човечанство ће преживети као целина само уколико успе да се трансформише и научи да управља тенденцијама свог развоја. Оно је, пре свега, одрживо не као самотворно пророчанство већ као „управљање из будућности“.

Основним обележјима, „ћорсокацима развоја савременог света“, аутор сматра следеће проблеме: кризу идеје прогреса, проблем стабилног развоја, религију економског раста и „дух капитализма“ и проблеме постиндустријског света. О ћорсокацима и пропасти Запада писао је својевремено и Освалд Шпенглер,⁵ који је пре свих грађанских теоретичара увиђао неминовност истрошености одређених „културних“ образаца.

И Јуриј Лужков сматра да је последња трећина 20. века показала да је дошло до дубоке кризе идеје прогреса. Идеја враћања природи и „епоси невиности“ наилази на све већу подршку у читавом свету, а њени заступници су не само еколози већ и противници „неоколонијализма“ и глобализације, и чувари моралних основа за уређење света. Међутим, противуречност се појављује оног тренутка када се позив

³ Исто, стр. 10. Аутор не помиње експлиците творца те идеје, али је очито да је реч о ставовима америчког писца Френсиса Фукујаме (*Крај историје и последњи човјек*, ЦИД, Подгорица, 1997).

⁴ Исто, стр. 12

⁵ Освалд Шпенглер, *Пропаст Запада*, Београд, 1936. године. Он жели да прикаже да не постоји историја човечанства, већ само историја посебних култура. Дефинише је као усамљен и изолован организам вишег реда. Свака култура за хиљаду година обилази свој животни циклус од рађања до смрти, и нестаје без трага

на ограничавање прогреса (који може бити прихватљив за оне који пате од сувишка добара) операционализује и рашчлани: поред „златне милијарде“, у исто време, постоје и милијарда гладних, милијарда болесних, милијарда бедних, милијарда неписмених и милијарда осуђених. Корен проблема је у томе што заосталост, која је резултат изостанка развоја, и даље одговара колонијалним империјама и већ успостављеном колонијалном односу метропола и колонија. У сфери „стабилности развоја“ чињеница је да просечни грађанин САД троши сто педесет пута више енергије од оног у Боливији или Бангладешу. Прогресија пораста становништва на Земљи у наредних 30–50 година указује на повећање од три пута, а према неким и од 15–25 милијарди, што ће, у буквалном смислу, довести у питање опстанак планете. Култ економског раста поприма религијска обележја. Тржиште, и њему примерени закони конкуренције као култ, дели људе на успешне и губитнике. Историјски гледано, капитализам је настао као спој протестантске етике и религијских поставки о „позиву“,⁶ што указује на то да није настао као економски систем, „него као етичка и религијска радна аскеза у суштини“. Проблеми данашњег капитализма су у стварању нових потрошачких потреба, хедонизму и избегавању тешког рада „у зноју лица свог“. Виртуелна финансијска економија је у постиндустријском свету постала најмање производна, и представља виртуелни систем за добит, новац ради новца, „у чему тај новац није повезан са производњом и радним покрићем, него се претвара у информациони фетиш, голе цифре у компјутерима, а све ослоњено на систем информационе доминације Запада“.⁷

Информационо-технолошка доминација је и основ за глобализацију, која је замагљена стратегија прогреса само за себе или, како аутор каже, да се „приватизује будућност“. Са тог аспекта, постоје земље које улазе у зону интереса и оне које не улазе, и које, према томе, нису ни потребне, а ни опасне по ђифтински профитерски дух Запада, па се за њих не треба ни интересовати. У геополитичком смислу, Нови свет настаје на „геоекономији“. Међутим, данашњи свет није ни монополарни ни мултиполарни, јер је то свет с неограниченим бројем полова. Геополитички свет је подељен на оне који су у тоталној зависности од међународног капитала и који прихватају и најбесмисленије хирове богатих, и на оне који опстају у паралелном свету, на које се не односе никаква међународна правила или обавезе. У односу на државно устројство, долази до кризе класичног модела државе, као и до примене доктрине ограниченог суверенитета. Аутор сматра да потпуни суверенитет имају само САД, Кина, Индија и Русија. Сумње се појављују чак и када је реч о неким кључним државама Европске уније.

⁶ Макс Вебер, *Протестантска етика и дух капитализма* (1904), „Свјетлост“, Сарајево, 1968.

⁷ Ј. Лужков, *исто*, стр. 41.

Нови феномени историје, међу којима је основни нова конфигурација ограничавања људских права и слобода, настају ради „светог рата с туђим и новим варварима“. При том треба имати у виду да је „циклус ратова и мира повезан са социјалним памћењем“: треба да се смени неколико генерација, да дођу они који не памте ужасе и страдања претходне катастрофе, па да се започне нови рат. Ако треба учити на примерима САД, треба рећи да је њихово социјално памћење изувише бледо и кратко. Додуше, то се увек односило, све до септембра 2001, на туђе територије и удаљене ратне дестинације у којима су они испробавали свој концепт „вестернизације“ и своја најновија оружја и технологије.

У одговору на питање да ли пројекат глобализације стварно постоји и како да се замисле перспективе будућих догађаја, аутор нуди три хипотезе: 1) антиглобалистичку, према којој је крајњи циљ тог процеса стварање домаћина планете – светске владе; 2) стварање светске владе у сенци која користи државе као своје установе а владе као – менаџере, и 3) да се у савременом глобализационом котлу кувају различите тенденције, а међу њима и оне које су антидемократске (реч је о ауторитарним и деспотским режимима који имају „лиценце“ светског жандарма и оне које нису омиљене јер су, у извесном смислу, реметилачки фактори).

Проблем тероризма и етичку могућност масовног терора аутор разматра проблематизујући став Жана Бодријара наведен у чланку „Дух тероризма“. Наиме, тај аутор тврди „да се сада води рат терора против терора“ и да „енергија којом се терор напада нема узрока и не може се схватити у оквиру никакве идеологије“. Такво третирање терора Лужков сматра херојско-романтичним доживљавањем јер терор само руши и убија, а ништа суштински не мења, „чини свет радикалнијим, путем доношења жртви“. Етичка могућност масовног терора садржана је у томе што терористи присвајају себи прерогативе трансцендентног и сакралног извора морала („неверници нису људи, то су деца 'свиња и мајмуна'“) и тако иступају у име Бога код кога ће, приносећи свој живот као жртву, наћи мир међу праведницима. Лужков износи хипотезу према којој је Запад, приватизујући нешто што у принципу није могуће приватизовати, преузео улогу сличну терористима: дистрибуција морала и постављање шаблона демократије и људских права „тврдећи да само тако и никако другачије... у складу са кулинарским правилом, ракови воле да их куваш живе?“⁸

Повратак идеологије у Историју настоји да демантује универзалност „тржишне економије“. Свет се налази пред претњом „жестоке воље и фанатичне вере“. Ренесанса религија, која је по свој прилици „тужна неизбежност“, према Семјуелу Хантингтону одразиће се на стварање седам или осам регионалних „цивилизација“, изнутра инте-

⁸ Ј. Лужков, *исто.*, стр. 75.

грисаних по конфесионалном обележју, „а међу собом оне ће се налазити у стању перманентног конфликта“. То стање рата свих против свих извесно је као сценарио који је једина могућа историјска перспектива новог света.

Постављајући питање како се може изменити поредак ствари а да се избегне и ново средњовековље и наказност глобализације као нове културе живота, аутор одговара „да то мора бити цивилизација изграђена на новим принципима, ослоњена на други систем вредности, схватања света и погледа на свет“. Претпоставке за то су реформе свих светских религија, рађање новог „принципа Бога“ и принципијелно други ниво перцепције света.

Какве су све могућности за један нови свет? Аутор полази од тога да су људи кад год су добијали нова оруђа и могућност да мењају природу или да утичу на друге људе практично „губили главу“. Криза старијег палеолита била је, према Лужкову, једна од „највећих 'глобалних' криза у људској историји“. Дошло је до дебаланса „технологије“ и „психологије“. Одговор је био прелазак ловаца и вртлара на сарадњу с природом и подела на земљораднике и сточаре. У сваком периоду развоја човек почиње да ратује примерено стицању материјалних добара. Синдром преткризног развоја појављује се на преломним историјским етапама технолошког развоја, када и долази до коренитог преображаја свеукупних вредности. Култ насиља, који настаје као превалентан стереотип понашања, и трошкови који настају на обе стране толико су велики да је исплативија социјална прерасподела богатстава него она која се остварује уз примену насиља. У Првом светском рату, због повећаног коришћења технике, трошкови наоружања износили су 60 одсто војних расхода, док су у Другом светском рату достигли и 70–75 одсто, а треба урачунати и то да су се расходи у другом рату увећали у односу на први, у просеку, приближно за четири-пет пута.

Култивисање филозофије допуштености насиља и војног супротстављања води ка фантастичном порасту обима војне производње и подређивању војног и научног комплекса за потребе рата – директно или индиректно. Издаци за припреме и вођење Првог и Другог светског рата износили су око четири трилиона и 700 милијарди долара. Ако се узме да је било мобилисано око 110 милиона људи, те се та сума подели на број погинулих, долази се до тога да је сваки убијени човек „вредео“ 100.000 долара.

Пуштајући на вољу фантазији, каже Лужков, могуће би било, уместо стварних ратова, организовати „виртуелне“ ратове преко персоналних рачунара, и тако би се празнила повећана агресивна појединачна и држава. У тежњи да се супротстави Новом свету могуће су и злоупотребе, тако да се западна надмоћ у технологији реализује у бесмртност, клонирање и генетски инжењеринг, и тиме обезбеди себи позицију „самодовољне и владајуће мањине“.

Русија данашњице је у тражењу државног уређења које би најбоље одговарало новим глобалним тенденцијама са оријентацијом на будућност, а не на већ виђене клишее. Ново светско лидерство претпоставља на стратешком плану интелектуално лидерство и лидерство воље. Богатство се може стицати радом, али и криминалом и експлоатацијом других народа. Комплекс инфериорности и самонецењења, секундарности свог уникатног бића, произилази из сталног окретања према Европи, из тежње да се она претстигне или достигне. У савременој Русији постоје две тенденције: прва о посебном путу Русије, и друга према којој она треба да постане „мост“ између „Југа“ и Европе. Користећи историјска искуства, треба уочити да у основи интеграције некадашње руске територије није била етничка, већ државна идеја, зависно од епохе: монархистичка или комунистичка.

Да би достигла средњи ниво живота, као у централној Европи, Русији је због природних услова потребно три пута више енергије него Немачкој. Увођењем нових технологија све би се могло радикално променити. У Русији се формирао „самоједући“ тип економије који није способан да донесе не само проширену него ни просту репродукцију, зато што се национални ресурси расипају на демонстративну потрошњу елите и олигарха, а не на задатке развоја, при чему је раст од три до четири одсто, уместо од осам одсто – бесмислен.

Руска Федерација једна је од највећих и најнестабилнијих држава у свету. Некадашњи Совјетски Савез се урушио, поред других узрока, пише Лужков, и зато што је управљање државом растегнутом на осам временских зона било компликовано. Због тога је федерација неопходно државно устројство које ће спајати Север и Југ, Исток и Запад у јединствену целину.

У перспективи, већ за неколико деценија, Русија ризикује да постане демографски „празан простор“ и да буде суочена са значајном имиграцијом, која мора дугорочно да се контролише. Проблеми регионалног карактера чине оно што он назива „неосвојена Русија“.

„Један од најглавнијих услова за успех у будућем свету“, да би се сачувао интелектуални суверенитет, пише Лужков, „представља – способност да се живи од своје памети“.⁹ Примењено на државу, то претпоставља способност не појединих лица, већ института за државну стратегију који ће радити на нивоу највише мисли времена. Блиставих умова је било увек, али их држава није користила већ су принуђивани на емиграцију, пасивност или ћутање, а понекад и затвор. У модернизацији земље потцењивање рада чини једну од фундаменталних препрека за развој земље, те је неопходно и реформисање плата и доходака у целини као снажног мотивационог чиниоца у реформи односа према људима.

⁹ Ј. Лужков, исто, стр. 156.

У оквиру стратегије Русије за Нови свет, Лужков сматра да Русија има мало позитивних аспеката за интегрисање у светски економски систем јер је сарадња са ММФ-ом и Светском банком, у суштини, „однос кредитора и не много имућног дужника“, при чему се те институције појављују као заступници само једног типа либералне економије, а не као институције Уједињених нација. У будућности треба рачунати и на стварање новог финансијског и валутног центра са јаким јуаном и јеном.

Војни потенцијал Русије он оцењује двојак: „Русија је и даље водећа нуклеарна земља, по својој моћи упоредива само са САД“. При том треба имати на уму да војни ваздушни потенцијал САД премашује руски за 10–12 пута, а војни ваздушни потенцијал Велике Британије, Француске и Кине такође је неколико пута већи од руског. Значајни проблеми у реформи војске, ширење НАТО-а до граница Русије и етнички сукоб у бившој Југославији очигледно указују на недостатак ресурса и инструментаријума за утицај на важне међународне догађаје војно-политичке природе. Ако су оружане снаге инструмент одвраћања државе, онда је он знатно поткопан, што се показало и на примеру Чеченије.

У спољнополитичком погледу, Русија је водећа регионална држава евроазијског простора која има значајне могућности за глобални утицај на светски систем, у првом реду нуклеарног и институционалног чиниоца, али не и за проналажење новог инструментаријума за утицање на друге државе. „Брза интернационализација локалних конфликта постала је једна од најопаснијих црта савремених међународних односа. Грубо – жандармско – спољно мешање само продубљује конфликте“.¹⁰ То се показало и на примеру бивше Југославије.

Светска заједница се показала у скоро свим случајевима као немоћна, а ОУН биле су на нивоу некадашње Лиге народа, која је поклекла пред првим налетом фашизма. Самовоља појединих великих сила, превасходно САД, да пресуђују у свим споровима заснива се на економији, где њен удео у свету износи 15–20 одсто. „Жандармске“ тежње у понашању САД јављају се због двоструког положаја економског цина: у истом степену су у зависности од спољног света.

Друга јединствена црта САД јесте процес корените промене идентитета. Масовно повећање афроамеричког и латиноамеричког становништва, уз све већу популарност ислама, битно мењају основне значајке карактера америчког друштва. Недоследност у спољнополитичким односима често је и последица нестабилности у горњим слојевима елита.

Трећа особеност САД чини преузимање улоге светског жандарма, светског пастора и проповедника који ће поучавати читав остали свет како да живи, да се повинује њиховим санкцијама или да прихва-

¹⁰ Ј. Лужков, *исто*, стр. 190.

ти шаргарепу на врху штапа. Честа су мета проповедника и Европа, Русија и Кина, а не само „одбачене“ земље из крила „усрећитеља“ с вишедеценијским ембаргом, као што је Куба, или у последње време Северна Кореја, Ирак, Сирија, и ко зна ко још из круга малих и зависних које Вашингтон оптужује за подршку тероризму или неки други неподобни поступак.

Својевремено је Реган позивао СССР, који се тада бавио „подучавањем других како треба да живе“, да постане „нормална земља“. Сад се тај апел „може окренути ка САД – постаните ’нормална земља“.

Вечити оптимиста, чак и у тешким тренуцима октобра 2002. године, Јуриј Лужков на крају ове веома непристрасно, на моменте и оштро писане књиге поручује: „Наш свет је почесто неправедан и жесток. Али је и сувише крхак наш дом – планета Земља. Сувише смо ми мали пред лицем Творца и вечности, да бисмо допустили разарање оног што нисмо створили, и да бисмо уништили успомену на наше претке и будућност наших потомака“.